

УДК: 316.4 + 159.922

© Сегеда О.О., Осипенко А.А.

О.О. Сегеда, А.А. Осипенко
Національний університет
імені В.Н. Каразіна, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ДО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми адаптації іноземних студентів до навчання у українських вищих навчальних закладах, виявлено основні труднощі під час адаптаційного процесу, а також запропонований психологічний супровід студентів-іноземців як метод забезпечення успішності процесу адаптації.

Ключові слова: адаптація, психологічний супровід, іноземні студенти, навчання, ВНЗ.

А.А. Сегеда, А.А. Осипенко

ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ К ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ УКРАИНЫ

В статье осуществлен теоретический анализ проблемы адаптации иностранных студентов к обучению в украинских высших учебных заведениях, выявлены основные трудности во время адаптационного процесса, а также предложено психологическое сопровождение студентов-иностранцев как метод обеспечения успешности процесса адаптации.

Ключевые слова: адаптация, психологическое сопровождение, иностранные студенты, обучение, ВУЗ.

A.A. Segeda, A.A. Osypenko

FEATURES OF THE FOREIGN STUDENTS' ADAPTATION TO THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN UKRAINE

The article presents a theoretical analysis of the problem of foreign students' adaptation to studying in the Ukrainian universities; major difficulties during the adaptation process are displayed, and also foreign students' psychological support as a method of ensuring the success of the adaptation process is proposed.

Key words: adaptation, psychological support, foreign students, education, institution of higher education.

Постановка проблеми. Інтернаціоналізація сучасної вищої освіти актуалізує проблему адаптації іноземних студентів до чужої їм дійсності вищої школи незнайомої країни. Приблизно двоє зі ста студентів в світі, які навчаються у вищій школі, на дійсний момент є іноземними студентами, серед яких в кількісному відношенні традиційно перевага з боку громадян країн, що розвиваються.

Адаптаційні можливості є предметом вивчення цілого ряду наук, включаючи всі гуманітарні та медично-біологічні науки. Проте, загально-прийнятого визначення поняття адаптації немає. Розрізняють адаптацію як процес [4], і адаптованість як найбільш стійкий стан організму в нових умовах (результат процесу адаптації) [10]. Незважаючи на відмінності між соціальною, фізіологічною, психологічною, біосоціальною, соціокультурною та іншими видами адаптації, в реальності, переплітаючись, вони виявляються окремими аспектами єдиного процесу.

Умови навчання у вищому навчальному закладі висувають підвищені вимоги до адаптивних механізмів студентів. Більшість нервово-психічних і психосоматичних розладів, які виникають у студентів, є результатом порушення процесу адаптації до умов навчання і виражають нестійкість адаптивних механізмів у тривалих і короточасних екстремальних ситуаціях [13].

Труднощі адаптації іноземних студентів відмінні за змістом від труднощів українських студентів (подолання дидактичного бар'єру), залежать від національних і регіональних характеристик, і змінюються від курсу до курсу. В цілому етапи адаптації іноземних студентів до нового мовного, соціокультурного та навчального середовища складаються з входження в студентське середовище, засвоєння основних норм інтернаціонального колективу, вироблення власного стилю поведінки, формування позитивного ставлення до майбутньої професії, подолання «мовного бар'єру», посилення почуття академічної рівноправності [7].

Для успішного управління навчально-виховним процесом іноземних студентів необхідно враховувати, що з вступом до ВНЗ вони потрапляють в незвичне для них соціальне, мовне та національне середовище, до якого їм належить адаптуватися. Організація успішної адаптації іноземних студентів сприяє їх швидшому включенню у студентське середовище, полегшує процес навчання і виховання. Тому актуальним завданням є вивчення психолого-педагогічних аспектів адаптації іноземних студентів до навчально-виховного процесу, розробка психологічних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення їх адаптації. В сучасних умовах гуманізації освіти зросла об'єктивна потреба й у формуванні нової галузі теоретичного знання і практичної діяльності - галузі соціально-психологічного супроводу розвитку студентів, яке також спрямоване на допомогу іноземним студентам у вирішенні актуальних проблем особистісного розвитку, зумовлених навчальною та поза навчальною діяльністю.

Метою даної статті є розкриття особливостей адаптації іноземних студентів до української університетської дійсності, які вказують на необхідність використання виявлених характеристик у педагогічній та навча-

льній роботі з ними, зокрема засобом психологічного супроводу студентів-іноземців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню адаптації студентів в умовах ВНЗ у сучасній психологічній літературі приділяється значна увага. Зокрема, це наукові пошуки Т. Алексєєвої, Ю. Бохонкової, Н. Герасимової, В. Демченко, О. Кузнецової, Л. Литвинової, І. Соколової та ін. Аналіз наукової психологічної літератури свідчить, що в більшості праць учених розкриваються загальні проблеми соціальної адаптації як специфічної форми активності особистості (Б.Г. Ананьев, Г.О. Балл, Ю.В. Гана, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьев та ін.), співвідношення проблем соціальної адаптації і соціальних настанов (А.А. Налчаджян, Ш.А. Надирашвілі, К.Роджерс, Л. Фестінгер та ін.), соціально-психологічні проблеми адаптації молоді до нових умов існування та соціального оточення (О.І. Гончаров, А.Д. Єрдієв, Д.В. Іщенко, В.Л. Кікоць, О.Д. Сафін, О.В. Симоненко, Т.В. Серєда та ін.), адаптації людей до розумових та фізичних навантажень (А.М. Андропова, А.Г. Хрипова та ін.) [10; 11; 14].

На думку І.О. Кривцової, однією з найважливіших умов успішної соціокультурної адаптації іноземних студентів до нового освітнього середовища можна вважати організацію міжособистісної взаємодії і взаєморозуміння між викладачами та студентами, студентами – представниками різних культур всередині групи, факультету, академії. Наступною умовою, нерозривно пов'язаною з попередньою, є включення іноземного студента у практичну міжкультурну комунікативну діяльність.

Процес адаптації до нового соціокультурного середовища протікає як в рамках навчальної діяльності, так і під час проведення позааудиторних заходів, що сприяє прискоренню даного процесу, а також формує мовну і соціокультурну компетенцію.

У зв'язку з тим, що процес адаптації не завжди відбувається без проблем, іноді студенти-іноземці змушені звертатися за допомогою. На думку О.Ю. Бардиної-Віж'є [3], найчастіше студенти першого-другого курсів намагаються знайти підтримку у студентів старших курсів, але тієї ж національності, останні ж – у викладачів, декану факультету та у деканаті. Окремо відзначається те, що іноземні студенти починають звертатися частіше до українських студентів лише на третьому-четвертому курсах, тому, ймовірно, запровадження психологічної допомоги для студентів-іноземців має відбуватися з самого початку навчання у вищому навчальному закладі. Останнім часом в сучасній психологічній науці серед моделей психологічної служби та допомоги особливої популярності набуває парадигма супроводу (О.М. Александровська, М.Р. Бітянова, Т.В. Дворецька, Є.І. Казаков, Є.А. Козирєва, А.О. Колеченко, Р.В. Овчарова, В.К. Семікін,

Т.І.Чиркова та ін.). Незважаючи на досить нетривалий термін свого існування, дана модель діяльності психологічної служби набула широкого поширення в різних освітніх установах, в тому числі і у вищих навчальних закладах (Ж.О. Андрєєва, В.К. Багірбеков, Р.О. Агавелян, Ю.М. Львін) [18].

Слово «адаптація» (від лат. «adapto» – «приспосовування») виникло в біології для позначення процесу пристосування будови і функцій організму до умов навколишнього середовища [10]. І.В. Ширяєва визначає адаптацію іноземних студентів як «формування стійкої системи відносин до всіх компонентів педагогічної системи, що забезпечує адекватну поведінку, як сприяє досягненню цілей педагогічної системи» [17].

Згідно з М.А. Івановою, адаптація - це передумова активної діяльності і необхідна умова її діяльності [8]. У цьому полягає позитивне значення адаптації для успішного функціонування індивіда в тій чи іншій соціальній ролі. Під адаптаційною здібністю розуміють здатність людини пристосовуватися до різних вимог середовища (соціальних і фізичних) без відчуття внутрішнього дискомфорту і без конфлікту з середовищем [1] .

Для вивчення адаптації В.С. Королінська виділяє три рівні: фізіологічний (сенсорна адаптація), психологічний і соціальний (соціальна адаптація) [11]. У даному випадку, коли об'єктом дослідження є іноземні студенти ВНЗ, адаптація – це процес встановлення певної відповідності особистості до нового для неї іншомовного соціального середовища, зазвичай, у новій кліматичній зоні. Сам процес адаптації в цьому випадку досить складний і включає в себе кілька видів адаптації: індивідуально-психологічну, соціально-психологічну, етнопсихологічну, культурну, комунікативну, фізіологічну та інші. Всі вони тісно пов'язані між собою і обумовлені подоланням культурного і мовного бар'єрів, а також пристосуванням організму до нових кліматичних умов.

Г.Є. Шевелєв, Л.І. Кабанова та, К.В. Михальченко розрізняють декілька форм адаптації:

- дезадаптація – характеризується недиференційованістю цілей і видів діяльності людини, звуженням кола її спілкування і розв'язуваних проблем, неприйняттям норм і цінностей соціального середовища;
- пасивна адаптація – припускає прийняття індивідом норм і цінностей за принципом «бути як всі» (цілі та види діяльності прості, коло спілкування і розв'язуваних проблем декілька ширше у порівнянні з дезадаптацією);
- активна адаптація – сприяє успішній соціалізації, тобто індивід не тільки приймає норми і цінності соціального середовища, але й будує на їх основі свою діяльність і стосунки з людьми, головною метою стає пов-

на самореалізація, коло спілкування та інтересів значно розширюється [16].

Деякі види адаптації, особливо на початковому етапі навчання, проявляються одночасно і є серйозними перешкодами, як у пізнавальній, так і комунікативній діяльності. Подолання цих перешкод пов'язане з суттєвими витратами інтелектуальних, психічних і фізичних сил студентів.

Дослідники адаптації іноземних студентів, найчастіше виділяють три групи адаптаційних проблем: академічні, тобто пов'язані з навчальним процесом; індивідуальні, пов'язані з особливостями особистості; та соціокультурні, пов'язані з умовами нового соціального середовища, які інтенсивно вивчаються і успішно застосовуються в практиці навчання іноземців у ВНЗ [2].

Згідно з І.О. Кривцовою, найбільш значущими психологічними проблемами для іноземних студентів є:

- труднощі, пов'язані із входженням в життя у новому кліматі, незвичних побутових умовах, з необхідністю пристосування до нових норм і традицій поведінки і взаємодії з оточуючими;
- часті прояви етнокультурних стереотипів й упереджень, в тому числі у вигляді побутового націоналізму і расизму в регіонах навчання;
- різноманітні і складні, часто важко прогнозовані ситуації соціокультурного, навчального та побутового плану, які породжують соціальні та психологічні труднощі і призводять до неможливості реалізації особистісно актуальних мотивів, емоційних, пізнавальних, поведінкових проблем і часом до фрустрації;
- дезадаптивні реакції, що призводять до погіршення самопочуття, підвищення тривоги, вираженої відчуженості від колективу навчальної групи, внутрішньоособистісних і міжособистісних конфліктів і, як наслідок, зниження успішності, втрати інтересу і сенсу навчально-професійної діяльності [12].

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, на основі аналізу теоретичних джерел були виявлені труднощі, які іноземний студент особливо гостро відчуває в перший рік перебування в новій країні. Вони можуть бути також згруповані таким чином:

- психофізіологічні труднощі, пов'язані з перебудовою особистості, «входженням» в нове середовище, психоемоціональною напругою, зміною клімату тощо;
- навчально-пізнавальні труднощі, пов'язані, в першу чергу, з недостатньою мовною підготовкою, подоланням відмінностей у системах освіти; адаптацією до нових вимог і системи контролю знань; організацією навчального процесу, який повинен будуватися на принципах саморозви-

тку особистості, «виращування» знань, прищеплення навичок самостійної роботи;

- соціокультурні труднощі, пов'язані з освоєнням нового соціально-го і культурного простору вищого навчального закладу; подоланням мовного бар'єру у вирішенні комунікативних проблем як за вертикаллю, тобто з адміністрацією факультету, викладачами та співробітниками, так і за горизонталлю, тобто в процесі міжособистісного спілкування всередині міжнаціональної малої навчальної групи, навчального потоку, на побутовому рівні [6].

Абсолютна більшість іноземних студентів з приїздом до України стикається з безліччю труднощів як фізіологічного (звикання до клімату, кухні), так і соціально-психологічного характеру (приспособування до побутових умов, норм поведінки і вимог навчальної діяльності). Найскладніша сфера адаптації – навчальна діяльність, що обумовлено необхідністю досягнення високого рівня володіння українською мовою, достатнього для придбання професійно значущих знань і навичок [11]. Більшість іноземних студентів вважають свій рівень володіння українською (або російською) мовою достатнім для повсякденного спілкування, але недостатнім для навчального процесу. Завдання вищого навчального закладу в цей складний для студента період – допомогти йому якомога швидше і успішніше адаптуватися до нових умов навчання, влитися до рядів студентства.

Окреслені проблеми можуть і повинні бути належним чином вирішені засобами як психолого-педагогічної, так і медичної науки і практики. У більшості науково-дослідних робіт питання про підготовку іноземних студентів, особливо англомовних, розглядається як частина загальної проблеми навчання і виховання студентів у вищому навчальному закладі. У зв'язку з цим виникає необхідність глибокого і всеосяжного узагальнення всього накопиченого досвіду, виявлення загальних закономірностей підготовки іноземних студентів, оцінки та переоцінки засобів, форм і методів навчальної та позанавчальної роботи з ними.

Аналіз кола досліджень показав, що для суб'єктів навчальної діяльності характерний широкий список проблем, які гальмують як професійне становлення, так і особистісний розвиток [9]. Все це обумовлює необхідність розвитку служб супроводу в сучасному вузі, розробки та реалізації індивідуальних і колективно-орієнтованих програм супроводу.

Виникнення теорії та практики супроводу обумовлено:

- загальним розумінням процесу розвитку як процесу вирішення особистістю тих чи інших проблемних ситуацій (подолання протиріч, які виступають рушійною силою процесу розвитку);

– виділенням в якості значущого поняття «саморозвитку», що трактується як фундаментальна здатність людини ставати і бути справжнім суб'єктом свого власного життя, перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного перетворення;

– констатацією в якості об'єктивної реальності множинних проблемних ситуацій, що характеризуються дією позитивних і негативних факторів, що впливають на розвиток молоді людини;

– формулюванням значущого соціального завдання, пов'язаного з допомогою молоді у вирішенні виникаючих проблем;

– визначенням ролі самостійної активності суб'єкта розвитку як основної умови надання допомоги в запобіганні та подоланні проблем [14].

Супровід – це взаємодія супроводжуючого і супроводжуваного, спрямована на вирішення життєвих проблем розвитку супроводжуваного; спеціальний вид допомоги людині, спрямований на попередження і подолання проблем її розвитку. Відмінність супроводу від інших видів допомоги обумовлено його безсумнівною спрямованістю на розкриття внутрішнього потенціалу особистості, активізацію її внутрішніх ресурсів з рішенням проблем [9].

У супровід входить забезпечення сукупності умов для прийняття суб'єктом розвитку оптимальних рішень в різних ситуаціях життєвого вибору. При цьому під суб'єктом розвитку розуміється будь-який соціальний організм, що розвивається - людина, спільність, структура.

Опора на такий підхід дозволяє виокремити власне психологічну складову супроводу. Аналіз теоретичних джерел і реальної вузівської практики роботи зі студентами показує, що під супроводом розуміється особливий вид взаємодії, цільовим призначенням якого виступає оволодіння суб'єктом розвитку способами попередження та розв'язання проблем найбільш позитивним для розвитку методом.

В даний час можна виділити кілька категорій суб'єктів навчальної діяльності, що потребують супровід:

- ті, що навчаються на підготовчих курсах, абітурієнти;
- студенти різних курсів і факультетів;
- аспіранти та докторанти;

– ті, що навчаються за програмами професійної перепідготовки та короткострокового підвищення кваліфікації; навчаються за програмами другої вищої освіти; навчаються за програмам екстернату; навчаються за програмою дистанційного навчання тощо.

Процес супроводу суб'єктів навчальної діяльності за своєю суттю залишається соціально-психологічним і психолого-педагогічним, через те, що він спрямований на створення умов для розв'язання людиною значу-

щих протиріч шляхом освоєння нових моделей взаємин в системі «людина-світ» [15].

Необхідність розгляду процесу супроводу стосовно до навчальної діяльності зумовлена загальною гуманізацією суспільних орієнтирів, для яких характерний розгляд будь-якого індивіда не тільки як суб'єкта тієї чи іншої діяльності, але і як особистості, що розвивається (саморозвивається). При цьому цінність людського розвитку розглядається як не менш значуща, ніж цінність професійної самореалізації.

Враховуючи вищевикладене, можна констатувати необхідність створення умов для оптимізації процесу адаптації іноземних студентів до навчального процесу у вищій школі. При цьому під соціокультурною адаптацією слід розуміти пристосування індивіда (або групи) до умов нового соціокультурного середовища, а, тому, і до нових цінностей, орієнтацій, норм поведінки, традицій так, щоб успішно існувати у новому оточенні.

Таким чином, адаптація студентів-іноземців до освітнього середовища українського ВНЗ - це комплексне явище, успішність якого визначається множинними параметрами і критеріями, що дозволяють поліпшити якість навчання іноземних студентів і досягти найкращих академічних результатів. Успішність процесу адаптації забезпечує адекватну взаємодію іноземних студентів з соціокультурним та інтелектуальним середовищем вищого навчального закладу, психоемоційну стабільність, формування нових якостей особистості і соціального статусу, освоєння нових соціальних ролей, придбання нових цінностей, осмислення значущості традицій майбутньої професії.

Література

1. Адаптация первокурсников: проблемы и тенденции / Л.Н. Боронина, Ю.Р. Вишневикий, Я.В. Дидковская [и др.] // Университетское управление: практика и анализ. — 2001. — № 4 (19). — С. 87-94.
2. Арсеньев Д.Г. Социально-психологические и физиологические проблемы адаптации иностранных студентов / Д.Г. Арсеньев, М.А. Иванова, А.В. Зинковский. — СПб, 2003. — 160 с.
3. Бардина-Вижьє Е.Ю. Социкультурная адаптация иностранных студентов в Украине: проблемы, агенты и механизмы // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. — Вип. 16. — 2010. — С. 701-706.
4. Березовин Н.А. Адаптация студентов к жизнедеятельности вуза: психолого-педагогические аспекты / Н.А. Березовин // Выбранные научовыя працы БДУ. — Минск. — 2001. — С. 11-25.
5. Витенберг Е.В. Социально-психологические факторы адаптации к социальным и культурным изменениям. Автореф. дисс. канд. псих. наук. — СПб., 1995. — 16 с.

6. Витковская М.И. Адаптация иностранных студентов к условиям жизни и учебы в России / М.И. Витковская, И.В. Троцук // Вестник РУДН. — 2005. — № 6-7. — С. 267-283.
7. Герасименко О.Л. Некоторые аспекты социокультурной адаптации иностранных студентов / О.Л. Герасименко // Теория и практика преподавания русского языка как иностранного: материалы II Междунар. науч.-метод. конф., Минск, 15-16 мая 2008 г. — Минск: Изд. Центр БГУ, 2008. — С. 180-182.
8. Иванова М.А., Титкова Н.А. Социально-психологическая адаптация иностранных студентов первого года обучения в вузе / М.А. Иванова, Н.А. Титкова. — СПб., 1993.
9. Киящук Т.В. Теоретические и практические аспекты социально-психологического сопровождения иностранных студентов в учебной деятельности: Учебное пособие / Под общ. ред. В. Н. Селезнева. — М., 2009. — 88 с.
10. Кондратова Н.О. Проблеми адаптації студентів ВНЗ: зміст, форми, психологічна специфіка / Н.О. Кондратова // Психологія. Зб. наук. праць. — Вип. 2. — К.: НПУ, 1999. — С. 189-196.
11. Королинская С.В. Некоторые проблемы адаптации иностранных студентов английского отделения НФаУ // Физическое воспитание студентов. — 2011. — №4. — С. 48-51.
12. Кривцова И.О. Социокультурная адаптация иностранных студентов к образовательной среде российского ВУЗа (на примере Воронежской государственной медицинской академии им. Н.Н. Бурденко) // Фундаментальные исследования. Педагогические науки. — 2011 — №8. — С. 284-291.
13. Посохова С.Г. Психология адаптирующейся личности / С.Г. Посохова. — СПб., 2001. — 240 с.
14. Психолого-педагогическое сопровождение развития учащихся: Учеб.-метод. комплект/ Ком. образования и науки. Сост. О.А. Добрынина. — Новокузнецк: Изд-во ИПК, — 2002.
15. Титаренко С.А. Особливості організації навчально-виховного процесу зі студентами-іноземцями у медичному вузі / Матеріали доповідей навчально-методичної конференції / С.А. Титаренко. — К., 2008. — С. 89-93.
16. Шевелев Г.Е., Кабанова Л.И., Михальченко Е.В. Информационная система для оценки адаптации иностранных студентов // Вестник науки Сибири. Серия 6. Информационные технологии и системы управления. — Вып. №1 (2). — 2012. — С. 134-138.
17. Ширяева И.В. Особенности адаптации иностранных студентов к учебно-воспитательному процессу в советском вузе. — Л., 1980. — С. 9.
18. Щуревич Г.А. Адаптация молодежи к высшей школе / Г.А. Щуревич, А.В. Зинковский, Н.И. Пономарев. — СПб.: Изд-во ВИФК, 1994. — 226 с.